

Europa na het Brexit-referendum

Mathieu Segers, Sander Loones en Goele Janssen

Inleiding

Steven Van Hecke (KU Leuven)

23 juni 2016 haalt de annalen van de Europese integratiegeschiedenis. Op die dag koos een meerderheid van de Britten bij referendum voor een exit van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie. Wat de concrete gevolgen zullen zijn aan beide kanten van het Kanaal, onder andere op politiek en economisch vlak, is na bijna een half jaar nog steeds onduidelijk. Maar dat de Brexit niet zonder consequenties zal blijven, daar twijfelt niemand aan. Ook niet voor België en Nederland, en bij uitbreiding het hele integratieproject. Daar bestaan uiteraard verschillende meningen over bij academici en praktijkpoliticologen, zowel naar inhoud als naar vorm.

In dit Symposium bijt Mathieu Segers, hoogleraar eigentijdse Europese geschiedenis en Europese integratie, de spits af. In zijn bijdrage, die eerder verscheen in *De Groene Amsterdammer* van 15 juni 2016, graaft hij in de relaties tussen het Verenigd Koninkrijk en wat vandaag de EU is geworden, mede dankzij de Britten trouwens. Een dergelijk historisch perspectief zoomt in op de grote lijnen en geeft meteen de eerste aanzetten voor wat de nabije toekomst in petto kan hebben. Vervolgens gaat Sander Loones, Europar-

lements lid en N-VA-ondervoorzitter, in op de lessen die Vlaanderen kan trekken uit de machtsverschuiving die er zich als gevolg van de Brexit zal voltrekken binnen de EU, na eerst de Europa-visie van zijn partij te hebben geschetst. Volgens Sander Loones doet Vlaanderen er goed aan vooral in noordelijke en Scandinavische richting te kijken. Tot slot buigt Goele Janssen, directrice van Europese Beweging in België, zich over de kwesties van legitimiteit en democratische besluitvorming binnen de huidige EU. Ze houdt een pleidooi voor nieuwe *founding fathers (and mothers)* die na het vertrek van de Britten het Europese integratieproject weer op de rails moeten zien te krijgen.

Europe = not an island

Mathieu Segers (Universiteit Maastricht)

De Brexit is een nieuwe episode in het Britse drama dat zich sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog ontvouwt binnen de kaders van de Europese integratie. Ook na het referendum zal de Britse onvrede met het Europa van de EU niet onder controle gebracht kunnen worden. Iedere serieuze Brit voelde dat en ging op 23 juni 2016 stemmen met 'a heavy heart', zoals ze dat zelf omschrijven. De Britten

wisten: dit is pas het begin. In Europa werd dat misschien onvoldoende onderkend. Net zoals onvoldoende gezien werd dat de Britse rusteloosheid een vormende kracht is in de geschiedenis van de EU, en dat zal blijven.

De les van Padoa-Schioppa

Weinigen hebben de diepe en boetserende invloed van die Britse kracht in Europa treffender samengevat dan de prominente Italiaanse Europeaan Tomasso Padoa-Schioppa. In de maanden voor diens dood op 18 december 2010 ontvouwde zich het eerste bedrijf van het Griekse drama in de eurozone. Parallel daaraan nam de ergeris van Padoa-Schioppa toe. Die voormalige vicedirecteur van de Italiaanse Centrale Bank en minister van Financiën van Italië, én een van de architecten van de eurozone, stoorde zich verschrikkelijk aan de aanzwellende doemscenario's over de toekomst van de euro. Maar hij bleef wellevend.

Toen hij weer eens werd doorgezaagd over het aanstaande einde van de euro, antwoordde de innemende Italiaan cryptisch met de volgende zin: 'Het Verenigd Koninkrijk moet u vergelijken met de stadstaat Venetië.' Journalisten en publiek raakten in verwarring door Padoa-Schioppa's onverwachte opmerking ter verdediging van de euro. Wat hadden het VK en Venetië te maken met de eurocrisis? Padoa-Schioppa kon vervolgens beginnen uit te leggen waar het volgens hem echt om draaide in de eurocrisis.

Net zoals de machtige stadstaat Venetië er eeuwenlang alles aan gedaan had

om de Italiaanse eenwording te verhinderen, zo verzet het Verenigd Koninkrijk zich al eeuwenlang tegen de eenwording van Europa. De reden? Europese eenheid vormt een bedreiging voor de Britse positie in de internationale politiek. Een toename van continentale Europese macht gaat immers ten koste van de Europese invloed van de Britten. Die dreiging is weliswaar niet meer zo groot als ten tijde van Napoleon, maar nog steeds zijn de Britten ervan overtuigd dat ook de jongste poging tot Europese eenmaking – die via de Europese integratie – uiteindelijk zal (moeten) falen door de Britse macht en de superioriteit van het Britse alternatief van een pan-westerse vrijhandelszone, aldus Padoa-Schioppa in 2010.

Maar hier komt nog iets bij. De Britse hoopvolle verwachting dat er een moment komt waarop de jongste poging tot Europese eenheid zal mislukken, wordt gevoed door een nationaal Brits trauma: het ongekende succes van de naoorlogse Europese integratie. Op de cruciale momenten in de jaren vijftig – na de lancering van het Schumanplan in mei 1950 en na de aanneming van de Resolutie van Messina in juni 1955 (die het fundament zou blijken te zijn voor het in maart 1957 ondertekende EEG-verdrag, de basis van de EU van vandaag) – hield Londen zich weloverwogen afzijdig van het waagstuk van de Europese integratie. Achteraf moesten de Britten constateren dat ze de boot gemist hadden.

Of dat allemaal nog niet pijnlijk genoeg was, werd de late en opportunistische Britse bekering tot het integratieproces – die vanaf 1961 werd ingezet onder impuls van de leidende Tories Harold Macmillan en Edward Heath – door de Franse pre-

sident Charles de Gaulle getransformeerd tot een vernederende exercitie. De Franse president zou de Britse Canossagang naar Europa vrijwel de hele jaren zestig laten voortduren door zijn schokkend expliciete veto's tegen Britse toetreding tot de EEG, eerst in 1963 en nogmaals in 1967. Die vernedering door Frankrijk maakte het Britse trauma compleet. In de woorden van de befaamde Amerikaanse journalist James Reston: 'Nothing hits an Englishman harder than not being admitted to a Club, and especially to the one he really believes himself to be too good for.'

Ondertussen zijn er dingen veranderd en andere dingen hetzelfde gebleven. Meer dan ooit wordt de berichtgeving over het Europa van de integratie gedomineerd door Britse analyses, via gezaghebbende kanalen als de *Financial Times* en *The Economist*. Volgens de redenering van Padoa-Schioppa waren de doemscenario's voor de euro die daarin werden uitgemeten, vooral een afspiegeling van het Britse collectieve geheugen, en dus van de Britse hoop en verwachting dat de euro (en de integratie in de huidige vorm) zal mislukken.

Thatcher en negatieve integratie

Niemand was duidelijker over haar afkeer van de Europese integratie in de huidige vorm dan Margaret Thatcher. Daarom blijft zij de maat der dingen als het gaat om de Britten en de Europese integratie. De *Iron Lady* past fraai in de schets van Padoa-Schioppa.

Thatcher had een bloedhekel aan eurotoppen die stevast uitmondten in slapeloze nachten en machismo van in-

gebeelde staatsmannen: 'These men! All they do is anecdote away. Never get down to business!' Ze vond het allemaal hoogst frustrerend. Want om de 'business' was het Thatcher juist te doen. Voor het VK moest Europa een gemeenschappelijke markt worden, zijn en blijven.

De kern van de Britse visie op Europese integratie is de 'negatieve integratie': het weghalen van handelsbelemmeringen; minder regels in plaats van meer. Ronkende idealen en morele aanvechttingen passen daar niet bij. Dat geldt ook voor 'positieve integratie' (harmonisatie van beleid om Europese normen te stellen voor de marktwerking). Sterker, bij Thatcher wekte dat soort integratie geen hoop, maar woede en wantrouwen. Woede over het politieke gekonkel waar de Britten zo in meegezogen werden, en dat de marktintegratie voortdurend dreigde te misvormen tot een politiek instrument in handen van Fransen en Duitsers. Een fenomeen waarbij Britten uiteindelijk altijd werden buitengesloten. En de co-regierol van de Duitsers hierin wekte Thatchers wantrouwen. Zij vroeg zich meerdere malen hardop af: de integratie was toch juist bedoeld om de Duitsers eronder te houden!? Dat wantrouwen verklaart ook Thatchers afgrijzen van hoogdravende Duitse en Frans-Duitse emoties bij Europese integratie. Helmut Kohl – deze 'wurst-eating, corpulent, plodding Teuton' – vond ze de ergste. Op de vraag of het hand-vasthouden van Kohl en Mitterrand in 1984 op het kerkhof van Verdun niet 'moving' was geweest, antwoordde ze: 'No, it was not. Two grown men holding hands!'

Het was niet toevallig, dat Thatcher een drijvende kracht werd achter de za-

kelijke vervolmaking van de Europese markt, die ter hand werd genomen na ondertekening van de Single European Act (SEA) in de jaren tachtig. Voor de Britse regering moest dat het sluitstuk worden. Maar dat bleek het niet het geval te zijn. Een paar jaar later werd met het Verdrag van Maastricht een nieuw megaproject opgestart: een Europese muntunie.

Het illustreert de Europese tragiek van Thatcher, dat de kiem voor deze muntunie gelegd was in de preambule van de SEA. Ze was er toch ingetuind! Vervolgens beleefde zij een partijtje Europees buiten-sluiten in de overtreffende trap en zag zij zich gedwongen het Verenigd Koninkrijk buiten de toekomstige eurozone te manoeuvreren. Achteraf noemde Thatcher haar handtekening onder de SEA haar grootste fout.

Dat zijn alleen nog maar de frustraties in de concrete werkelijkheid van politiek en beleid. De zichtbare nederlagen van de Britten in Europa. Daaronder broeit een nog fundamentele aversie. Die verklaart waarom de Britten anders blijven.

Primaat van patriottisme

De onomstreden Europese integratie-idealen van 'nooit meer oorlog' kunnen de Britten maar moeilijk echt serieus nemen. Daarmee '*an ever closer union*' aanjagen, vinden zij bizar.

Wie de Britten in het Europa van de EU wil begrijpen, moet tot zich door laten dringen dat de Britten bar weinig voelen voor de Europese integratieromantiek tegen het nationalisme. De belangrijkste reden daarvoor is dat de Britten dat Euro-

pese ideaal zelf helemaal niet nodig hebben. Zij zijn de enige Europeanen die de nazi's vanaf 1940 eerst weerstaan en in 1945 verslagen hebben. Het Britse patriotisme was geen bedreiging voor Europa, maar een *best practice*!

Hiermee komen we op de fundamentele kwestie: voor de Britten geldt het primaat van patriottisme, omdat de geschiedenis hun dat leert. Het verklaart ook dat de Britten huiveren en existentieel twijfelen bij alles wat riekt naar meer 'Brussel'. Het verklaart het venijnige Britse ressentiment tegen de Europese integratie, waar Padoa-Schioppa het over had. En het verklaart het initiatief tot het Brexit-referendum.

Dat referendum is een amechtige poging van het Verenigd Koninkrijk om weer greep te krijgen op de eigen Europese geschiedenis, in plaats van meegezogen te worden in een nieuwe geschiedenis die het zijne nooit kan worden. Via het referendum ruilen de Britten een decennialange defensieve en afwachtende houding in voor een offensievere opstelling. Het Brexit-referendum is de koevoet waarmee die paradigmawisseling in de Britse Europapolitiek in gang is gezet: iedereen in Europa kijkt nu naar Londen in plaats van andersom. Dat is niet meer gebeurd sinds de gesneefde plannen voor een *Western Union* van de Britse Labour-minister van Buitenlandse Zaken Ernest Bevin in 1948. Die historische slag heeft Cameron binnen. Maar zijn gok heeft nu al verregaande consequenties gehad. Op de eerste plaats dwingt het aanstaande referendum de premier zelf om kleur te bekennen. Dat heeft hij gedaan: Cameron wil dat het VK in de EU blijft. Dat noopt echter ook tot

iets anders: helder maken wat er in de EU moet veranderen om het VK te behouden. Het is de ironie van de geschiedenis, dat het daardoor in deze tijden van Europese vertwijfeling uitgerekend de Britse regering is die zich ertoe moet zetten om een hoopvol pad te schetsen voor de toekomst van het integratieproces.

De tussenstand is de uitkomst van de Europese top van medio februari dit jaar. Die fabriceerde een akkoord waarmee het VK binnen de EU gehouden moet worden: Camerons *'better deal for Britain'*. De deal markeert een historisch moment in het integratieproces: er is een Europa van voor en een Europa van na Camerons deal.

Camerons better deal

Op de 'Brexit-top' van februari kruisten twee oude breuklijnen in de integratie. Decennialang waren ze angstvallig verstopt gebleven, uit vrees voor de beving die ze zouden kunnen geven, zeker wanneer ze elkaar openlijk zouden raken. Misschien zouden de beving en haar nachokken fataal blijken.

Niemand omschreef de eerste breuklijn zo kras als Robert Marjolin aan de vooravond van de Britse toetreding tot de EEG in 1973. Plaats van handeling: een 'Europese socialistische zeiltocht', zoals die destijds georganiseerd werden door PvdA'er Sieb Posthumus. Volgens de meezeilende PvdA-coryfee van der Goes van Naters vergaapte Marjolin zich aan het 'surrealistische patroon van zwart-wit dat een kudde koeien in Friesland geeft wanneer je er langs vaart'. In die context liet Marjolin zijn gevoelens de

vrije loop en zei *off the record*: 'Nu het besluit van toetreding van Engeland met zijn hulptroepen Denemarken en Ierland gevallen is, zal de Europese Gemeenschap nog slechts in naam blijven wat ze nu is. Ze zal mij geen inspiratie meer kunnen geven: ik ga nu weg uit Brussel.' Veel van de toegewijde bouwers van de integratie, zoals Marjolin, vreesden een uitbreiding in Atlantische en Scandinavische richtingen. Wat zij zo op zich zagen afkomen, waren meer lidstaten, een scherper nationaal belang en meer nationale politiek. En dus: minder commitment aan de bovenstatelijke Brusselse instituties.

Het was in die periode dat deze breuklijn voor de eerste keer raakte aan de tweede breuklijn in het integratieproces. Die was midden jaren zestig pijnlijk blootgelegd door de Franse regering-De Gaulle. In 1965 kwam Frankrijk maandenlang niet opdagen in de Raad van Ministers. Commissievoorstellen voor meerderheidsbesluitvorming over het Gemeenschapelijk Landbouwbeleid vormden de aanleiding voor die beruchte 'politiek van de lege stoel'. Volgens de Franse regering was het namelijk ondenkbaar dat Frankrijk tegen zijn wil gebonden zou worden in beleid dat cruciale belangen van het land raakte, zoals het landbouwbeleid. In Brussel waren de gevolgen ingrijpend. De Franse confrontatiepolitiek veroorzaakte een diepe crisis.

De crisis werd uiteindelijk gesmoord in een *gentlemen's agreement* dat het volgende behelsde. Waar meerderheidsbesluitvorming de (verdrags)regel was voor het maken van Europees beleid, mocht een lidstaat zich toch op een veto beroepen

indien er voor de betreffende staat 'vitale belangen' in het geding waren (Verklaring van Luxemburg, 1966). De Nederlandse minister Luns stelde na dat akkoord dat er tussen de lidstaten geen overeenstemming bestond 'over de bedoelingen van het verdrag en over de richting van de Europese opbouw'. Dat was een adequate weergave van de situatie.

Een paar jaar later, op de Friese meren, zag Marjolin die geïnstitutionaliseerde kracht van interstatelijke onenigheid samenkomen met de breuklijn van eurosceptis die de Britten (en Scandinaviërs) na toetreding door Europa zouden gaan trekken. De gevolgen van die samenloop lieten zich vervolgens voelen in de jaren zeventig en tachtig. De schaduw van het veto viel over de Brusselse instituties, en onder druk van de Britse visie verengde het integratieproces tot de markt. Plannen voor een sociaal en politiek Europa verdwenen. Marjolins *cri de coeur* bleef na-echoën in een alsmaar holler wordend Europa.

Op dit moment worden beide breuklijnen opnieuw samengebracht. De twee hoofdkwesties zijn dezelfde. Eén: de Britse Europese rol in of buiten de integratie. Twee: aanvullende vetovarianten voor de lidstaten die Cameron heeft weten af te dwingen, zoals het beperken van nationale sociale voorzieningen voor EU-(arbeids)migranten en de 'noodrem' op verdere integratie via nationale parlementen. In februari veroorzaakte dat een eerste beving. Hoeveel kwetsbare bouwwerken van Europese integratie er daardoor zullen instorten, weet niemand. Wel duidelijk: dit is het voorportaal van een Europa dat we nog niet kennen.

Nieuwe contouren en meer snelheden

Dat nieuwe Europa is een Europa van achtentwintig lidstaten. En daarin staan de Britten minder alleen dan zij soms lijken te denken. Want dankzij een geheel andere geschiedenis denken ze in de Oost-Europese EU-lidstaten langs vergelijkbare lijnen als het gaat om het primaat van patriottisme.

Met van bovenaf opgelegde internationale solidariteit hebben ze in die landen praktijkervaring opgedaan in de twintigste eeuw. Hun herwonnen natiestaten moeten hen beschermen tegen een herhaling van die geschiedenis. De EU is er om dat te faciliteren. Niet om de herwonnen natiestaat te doen verwateren door Europese centralisatie. Welk Europa past hierbij? De EU in haar huidige vorm in ieder geval slecht, zo lijkt het. Zoals de Bulgaarse politicoloog Ivan Krastev zo treffend uitlegt in zijn bijdrage aan het recent verschenen boek *Re: Thinking Europe*.

Het echte debat gaat niet over de Brexit, maar over de onvermijdelijke verandering van de EU. Hoe gaat die eruitzien? De Brexit-vraag, hoe spannend ook, valt hierbij in het niet. Onder invloed van de Britse en Oost-Europese opvattingen verschijnen de contouren van een alternatief voor het huidige Europa, waarvan het zo vaak lijkt dat het gedreven wordt door een drang naar eenvormigheid. Een alternatief Europa, bovendien, dat kan rekenen op sympathie onder de ongedurige bevolkingen in de staten die de integratie ooit begonnen zijn en nu twijfelen over de nationale prijs die daarvoor betaald wordt. De hamvraag is welk 'Europa' het Europa van de

integratie hiertegenover weet te plaatsen, en of de verschillende Europa's zich met elkaar kunnen verzoenen.

In de aanloop naar de Brexit-top van afgelopen februari pleegde de Franse president Hollande een telefoontje waarmee hij zich er bij de onderhandelaars van vergewiste dat Cameron geen veto gegund zou worden inzake verdere integratie in de eurozone. Dat wijst op een scenario dat allang sluimert: een Frans-Duitse integratiekopgroep. De eurozone kan daar de voorafspiegeling van zijn.

In het Europa van meerdere snelheden dat daarop kan volgen, zou een Brexit meteen aan betekenis verliezen – daar hebben de Britse, Franse en Duitse regeringen en hun partners alle belang bij. Een dergelijk scenario zal van de periode van 1973 tot nu een tussenfase maken, getypeerd door de intentie de Britse verlangens te accommoderen in de bestaande integratie. Dat noopt tot het opruimen van de kennis van de eerste twee decennia van de Europese integratie, toen Europa integreerde en de Britten, om met Churchill te spreken, 'met maar niet van Europa' waren.

De oprechte en diepe Britse problemen met de EU, die Cameron tot escalatie heeft gebracht via het Brexit-referendum, zullen gaan werken als aanjagers om het denken over de toekomst van de EU in radicalere en creatievere richtingen te sturen. De uitkomst van het referendum maakte wat dat betreft niet eens zoveel uit. En dat hoeft geen slecht nieuws te zijn. Ook al omdat een duurzame therapie voor het Europese trauma van de Britten alleen voorstelbaar is in de onbekende wereld van een ingrijpend veranderende EU na het Brexit-referendum.

Maar hoe groot de risico's voor het integratieproces zijn aan gene zijde van de naoorlogse verbeelding, weet niemand. Het Europa van de integratie zal de stormen die daar zullen opsteken, niet kunnen weerstaan zonder het zelfinzicht dat komt met de hardvochtige en vaak beschamende oefeningen in zelfkennis. Wat dat betreft, kunnen we op het continent misschien nog wat leren van de Britten.

Brexit: wake-up call of nog even snoozen?

Sander Loones (Europarlementslid en N-VA-ondervoorzitter)

De Brexit-campagne en het verkiezingsavontuur van Donald Trump: door een oceaan gescheiden, maar gelijkenissen vertonen ze wel. In de VS voerden zo goed als alle grote media campagne tegen de Republikeinse presidentskandidaat en was Hillary Clinton de favoriet van de academische en financiële wereld. En toch vulde Trump voetbalstadions met supporters en haalde de Republikeinse partij nog nooit zoveel geld op in kleine donaties. Aan de andere kant van de plas, tijdens de Brexit-campagne, koos 'het establishment' voor Remain en werden de Britten maandenlang gebombardeerd met steeds dramatischer waarschuwingen over de gevolgen van een eventuele Brexit. Een uitstap uit de Europese Unie zou de kortste weg zijn naar een economische ondergang. Toch liet een meerderheid van de Britten zich de les niet spellen.

Theresa May, de nieuwe Britse premier, speelde direct in op de uitslag van het

Brexit-referendum. In haar slotspeech op de partijconferentie van de Conservatieven, afgelopen oktober in Birmingham, veroordeelde ze de 'progressieve goegemeente' die 'patriottisme onkies vindt, bezorgdheden over immigratie parochiaal, bekommernis om criminaliteit kleingeestig en gehechtheid aan jobzekerheid ongelegen'.

Wat is er aan de hand? Komt de bevolking overal ter wereld in opstand tegen het establishment? Zien we het begin van een nationalistische, populaire revolutie tegen de elite die droomt van een grenzeloze, multiculturele, globale technocratie? In de Angelsaksische pers verschenen al tientallen analyses over die nieuwe breuklijn tussen – wat wordt benoemd als – nationalisme versus globalisme.

Ook in Continentaal Europa staat het politieke midden onder druk. In Spanje zagen we de opkomst van Podemos en Ciudadanos, en het Italiaanse MoVimento 5 Stelle blijft het verrassend goed doen. In Oostenrijk, Duitsland, Nederland en Frankrijk zien we de opkomst van respectievelijk de FPÖ, de AfD, de PVV en het FN. De eurocrisis, de asiëlcisis en de veiligheids crisis eisen hun tol.

Mensen gaan op zoek naar politici en partijen die ingaan op wat er bij hen leeft. In Vlaanderen speelt ook de N-VA een belangrijke rol om het debat over normen en waarden, immigratie en integratie op de politieke agenda te plaatsen. Een debat dat al onder de bevolking leefde, maar nu evenzeer de politieke arena bepaalt, na jaren van progressief wanbeleid onder vooral de paarse regeringen. Het blijft onze en eenieders taak die problemen te benoemen en maatregelen uit te denken en in te voeren.

#Fail

Het vreedzame samenleven in Europa staat onder druk. Dat ontkennen, is de realiteit niet onder ogen willen zien. De recente migratiecrisis bracht de aanwezige samenlevingsproblemen in een stroomversnelling. Terroristische aanslagen jagen de bevolking schrik aan. Spanningen tussen allochtonen en autochtonen lopen op. De steeds assertievere islam zorgt voor onrust. De inburgering van grote groepen immigranten is mislukt. Een belangrijk deel moslims, zelfs van de derde generatie, is niet geïntegreerd. Een significant deel van hen is onze waarden, samenleving en bevolking zelfs vijandig gezind. De mensen vrezen de terreurdreiging en de islamisering van Europa.

Dat maatschappelijke falen komt boven op een economisch falen: de economie stagneert, de middenklasse erodeert. De productiviteitsgroei is stilgevallen, de lonen van gewone mensen blijven steken en de economische motor loopt vast in de schulden. Door de bail-outs van failliete banken en het beleid van centrale banken vloeien onverdiende winsten naar de eigenaars van financiële activa.

Meer gezond verstand

Protectionisme en nog meer overheids-interventionisme zijn niet het juiste antwoord op onze economische uitdagingen. Toen Colbert, Frans minister van Financiën en rechterhand van Lodewijk XIV, aan een koopman vroeg wat de overheid kon doen om de handel te versterken, ant-

woordde die met de legendarische woorden: 'Laissez-nous faire!'

Een deel van de remedie zal er inderdaad in bestaan te erkennen dat de overheid niet alles kan oplossen. De overheid moet niet steeds groter worden en voor elk probleem een nieuw agentschap of een nieuwe dienst oprichten. Overheden moeten zich concentreren op hun kerntaken en efficiënter worden, zodat de overheidsuitgaven en de belastingen kunnen zakken. De centrale banken moeten worden ingetoomd, want wie zijn onafhankelijkheid dierbaar acht, kleurt niet buiten zijn wettelijke mandaat.

Op het vlak van migratie en veiligheid moet de overheid daarentegen wel degelijk een tandje bijsteken. Migratie is de uitzondering, niet de regel. Een degelijke opvang wordt het best uitgebouwd in de regio van herkomst. Sluitende grensbewaking en het instellen van een duidelijke limiet op het aantal nieuwkomers moet de illegale migratie stilleggen. Ook moet de orde hersteld worden in bepaalde wijken in onze grootsteden. De buitenlandse financiering van de radicale islam dient aangepakt te worden.

Meer algemeen zullen we onder ogen moeten zien dat een grenzeloze Europese Unie een waarde(n)loze Europese Unie is. En dus moeten we de grenzen van de Unie opnieuw afbakenen. Geografisch – Turkije zal nooit lid worden van de EU – én ideologisch. De ambitie om te evolueren naar een postnationale, federale superstaat, een Verenigde Staten van Europa, moet worden begraven.

De EU is een instrument van de lidstaten, geen doel op zich. De EU moet zich dus focussen op die thema's waarop ze

een meerwaarde kan betekenen. Waar de EU dat niet kan, moeten de naties zelf kunnen optreden. Verschillende Europese bevoegdheden zullen dan ook moeten terugkeren. En wat op Europees niveau blijft, zal op een andere manier moeten worden ingevuld. Een afgeslankte EU kiest resoluut voor transparantie, subsidiariteit en betere regelgeving. Ze gaat voor een kortader migratiebeleid, vrij ondernemerschap en correcte vrijhandel. Eurolanden worden op hun verantwoordelijkheid gewezen, een onverantwoorde transferunie komt er niet, en de lidstaten krijgen een grotere rol tegenover de Europese Commissie.

Kortom, de EU moet ophouden te doen alsof er één Europese democratie bestaat; die is er niet. De Europese Unie kan enkel democratisch werken als grootste gemene deler van – nu nog – 28 en binnenkort 27 democratieën. Denen, Nederlanders, Italianen willen graag Europeanen zijn, maar enkel zolang ze tegelijk Deen, Nederlander en Italiaan mogen blijven. En dat geldt ook voor de Vlamingen.

Het zijn grote lijnen, schetsen, van wat meer gezond verstand op Europees niveau zou kunnen inhouden. De EU en nationale overheden, het middenveld en individuele burgers, experts en de man in de straat, ondernemers en studenten... iedereen zal hier de komende jaren concrete invulling aan moeten geven.

Europese reisgezellen

Het Verenigd Koninkrijk, de belangrijkste woordvoerder van de hierboven geschetste Europavisie, verlaat de Europese club. De Brexit zorgt ervoor dat de traditionele

evenwichten in de EU verstoord zijn, dat het Europese machtsevenwicht kantelt. De invloed van ons gelijkgezinde landen neemt duidelijk af ten voordele van de mediterrane lidstaten die de economie meer willen sturen. Het is dan ook tijd voor reflectie: wat wordt onze nieuwe Vlaams-Europese strategie?

We zullen nieuwe coalities moeten zoeken om de EU terug in de juiste richting te duwen. Samenwerking binnen de groep van de zes stichtende landen van de EU (Benelux, Duitsland, Frankrijk en Italië) biedt immers duidelijk niet de oplossing. Die groep staat voor het oude, federale Europa, waarin de Zuid-Europese recepten te sterk doorsmaken. Nederland zoekt overigens naarstig de deur en andere partners; en de Benelux-samenwerking grenst aan de absolute irrelevantie.

We zullen onze blik naar het noorden moeten richten. Nederland en Finland kiezen bijvoorbeeld voor een strikter budgettaire en monetaire verhaal met een slankere, meer efficiënte en meer doelgerichte EU. Denemarken spreekt erg duidelijke taal over migratie en in de Scandinavische landen zijn er partners voor een modern milieu- en energiebeleid. Zijn dat niet precies de visies die ook de Vlamingen in grote lijnen delen?

Ook met de zogenaamde Visegrád-landen kunnen afspraken worden gemaakt, meer bepaald om het migratiebeleid van de EU te verstrengen. De regeringen van Hongarije, Slowakije, Tsjechië en Polen hebben hun eigen, verfrissende ideeën over hoe de EU hervormd moet worden. De politieke correctheid is er minder verstrikkend, het respect voor de eigen culturele identiteit stukken groter.

Dit is geen oproep om de spanningen tussen Noord en Zuid of tussen Oost en West te laten oplopen. De crisissen waar de EU mee kampt, kunnen enkel worden opgelost als er voldoende vertrouwen en politieke wil is om samen te werken. Toch mogen we niet naïef zijn. Het zou van gezond verstand getuigen, dat ook de kleine en noordelijke lidstaten de koppen eens bij elkaar steken.

Tegelijk zullen we de nieuwe realiteit onder ogen moeten zien. In sommige gevallen – als er geen overeenstemming is tussen alle lidstaten – zullen we ervoor moeten kiezen om enkel met geïnteresseerde landen samen te werken. Dergelijke clubs bestaan al; denk aan de eurozone en de Schengenzone waarin niet alle EU-landen participeren. Die oude groepen moeten kleiner of groter worden naargelang men de afgesproken regels en doelen wil respecteren. Nieuwe groepen kunnen zich daarnaast vormen, rond bijvoorbeeld energiebeleid of handelsbeleid. Door hun aanvankelijke weigering om het vrijhandelsakkoord met Canada te tekenen, zullen Wallonië en Brussel een dergelijke opdeling van en in de EU alvast aanwakkeren.

Wanneer we niet met z'n allen vooruit kunnen, moeten zij die wél stappen willen zetten, dat effectief kunnen doen. Een beperkt aantal Europese lidstaten of regio's die onverantwoordelijk handelen, zal andere overheden alvast niet moeten verwijten wanneer die vrijer willen handelen. In elk geval moeten Vlaanderen en België veel assertiever opkomen voor de eigen belangen. Door de Europese regelgeving niet langer ruimhartig in te vullen, zoals traditioneel in België het gebruik is, maar wel door strakker in de leer te zijn.

De wereld is veranderd. De 20ste eeuw werd bepaald door ideologie, de 21ste eeuw wordt die van de identiteit. Terwijl technocraten vechten voor globale instituties, eisen naties hun soevereiniteit op; massale immigratiestromen vragen om de herwaardering van grenzen; multicultureel kosmopolitisme en individualisme botsen op de menselijke drang naar gemeenschapsvorming. De N-VA kiest alvast tegen de Europese eenheidsworst, voor grenzen en gemeenschapsvorming, en voor een eerlijke Europese en internationale samenwerking. En we staan daarin niet alleen. Ook zonder de Britten kiezen steeds meer politici en partijen uitdrukkelijker het pad van ons eurorealisme. Laat het Brexit-referendum daarbij een echte Europese wake-up call zijn. Geen tijd om te snoozen en ons nog even om te draaien.

Het Brexit-referendum: meer vragen dan antwoorden

Goele Janssen (Europese Beweging in België)

De Europese Beweging pleit al sinds haar oprichting in 1948 voor een verenigd en democratisch Europa. De Belgische tak van de Europese Beweging zette zijn activiteiten in de vroege jaren 1980 echter tijdelijk stop. Een pro-Europese houding was intussen wijdverspreid onder de Belgische burgers en regeringen en het Europees Parlement werd voor een eerste keer rechtstreeks verkozen. De Deense en Franse referenda over het Verdrag van Maastricht in 1992 vormden echter een wake-up call voor de Europese Beweging in België. Onder leiding van gewezen eu-

rocommissaris en minister van Staat Willy De Clercq herleefde onze Beweging in de vroege jaren 1990. Plots werd pijnlijk duidelijk dat onze missie er nog niet op zat, verre van.

Op 23 juni 2016 was het opnieuw een pijnlijk ontwaken. Hoewel het Europese integratieproces historisch al meerdere dieptepunten doormaakte, leek er voor het eerst sprake van desintegratie. De finale opt-out van het VK uit de EU, zoals de Brexit met enig cynisme genoemd wordt, stelde heel wat vragen over Europa en democratie opnieuw op scherp. Het betreft niet alleen de enigszins evidente vragen over de toekomst van het VK in de EU, maar ook meer fundamentele vragen over ons democratische bestel. De vragen gaan verder dan de waan van de dag, over hoe een antwoord te bieden op tendensen die al geruime tijd zicht- en voelbaar waren. De Brexit kwam namelijk niet als een donderslag bij heldere hemel.

De kloof

Er zijn ongetwijfeld al stapels academische literatuur gewijd aan de kloof tussen de EU en haar burgers, net zoals aan het beruchte 'democratische deficit'. Na 23 juni 2016 komt er ongetwijfeld een grote stapel bij. Van de zogenaamde *permissive consensus* rond de Europese eenmaking in de jaren 1960 en 1970 is namelijk niet langer sprake, getuige de evolutie in de jaarlijkse Eurobarometer en de beperkte opkomst bij de Europese verkiezingen van 2014, waar slechts 42% van de kiesgerechtigden opdaagde. Helaas doet het nationale niveau het niet zoveel beter wat

publieke steun en kiezersopkomst betreft. De feiten verplichten ons dus om het democratische deficit niet uitsluitend als een EU-ziekte te beschouwen. De percepties daarentegen zetten de EU vaak en graag in het oog van de storm. De 51,9% *leave*-overwinning in het Britse referendum doet het debat over die beruchte kloof weer opvlaien. Een analyse van de de drijfveren achter de stemming lijkt noodzakelijk om een Nederlandse Nexit of een Deense Dexit en erger te voorkomen. Het tekort aan publieke steun moet zowel bij de legitimiteit als bij de effectiviteit van het democratische systeem gezocht worden. Beide frustraties waren duidelijk voelbaar in het hele Brexit-debat.

Dat de Britten de EU als weinig legitiem bevinden, was allang voor het referendum gemeengoed. Wie dat gebrek aan legitimiteit tastbaar tracht te maken, heeft het al gauw moeilijk. De *sui generis* constructie van de EU laat het namelijk niet toe de toerekenbaarheid van haar instellingen te vergelijken met eender welke andere constructie, zij het een volwaardige staat, zij het een internationale organisatie. Toch wil dat niet zeggen dat dit gebrek aan legitimiteit niet zeer sterk leeft bij delen van de bevolking. Brussel lijkt voor sommige burgers niet enkel letterlijk maar ook figuurlijk ver van huis. Er leeft een (voor)oordeel dat Europa een eliteproject is, niet het minst bij Britten die de mijnen nog met eigen ogen zagen sluiten.

Europa zou opgericht zijn door en voor een sociaaleconomische elite van grote bedrijven en eurocraten of een intellectuele elite van universitair. De voordelen van een eengemaakte markt of een *Erasmus*-uitwisselingsprogramma zijn nu eenmaal

niet dingen die de doorsneeburger aan den lijve ondervindt. De EU mag dan nog trachten de drempels tot die marktverruiming of uitwisseling danig te verlagen, de perceptie is hardnekkig. Regulering over de maximale arbeidsduur of verplicht zwangerschapsverlof brengt dan geen zoden aan de dijk. En misschien wringt daar het schoentje. De EU beschikt namelijk niet over veel budgettaire marge om zichzelf populair te maken; ze beschikt enkel over een grote regulerende macht. Zonder in cynisme te vervallen, dient de vraag gesteld te worden in hoeverre de EU door burgers als legitiem beschouwd kan worden wanneer zogenaamd populaire bevoegdheden nationaal verankerd blijven. In de tussentijd tracht de marketingmachine van de EU zich wellicht vruchteloos populair te maken door te hameren op verworvenheden als passagiersrechten of de afschaffing van roamingtarieven in de telecomsector.

Dit debat brengt ons bij de effectiviteit van de EU. Het tijdstip waarop het Brexit-referendum plaatsvond, onder andere in volle vluchtelingencrisis en na diverse terreuraanslagen, heeft een zeer grote invloed gehad op het debat en finaal ook op de uiteindelijke uitslag. Het is moeilijk de noodzaak van een internationale aanpak van een internationale vluchtelingencrisis te verkopen, indien die internationale aanpak telkens tegenvalt of uitblijft. Het is nog moeilijker de noodzaak aan meer bevoegdheidsoverdracht naar Europa als oplossing te verkopen, indien die overdracht als het probleem wordt aangezien. De frequente *deadlocks* in de Europese Raad pleiten niet in het voordeel van de gepercipieerde slagkracht van de EU. Hoe-

wel het de intergouvernementele consensus is die faalt, incasseert het imago van de EU de klappen.

Referenda

Referenda blijken een geliefd politiek instrument in de recente Europese geschiedenis. Een aantal landen zweert bij een dergelijke volksraadpleging wanneer het op verdragswijzigingen aankomt. De Europese Grondwet sneuvelde op die manier en zelfs het Verdrag van Lissabon kreeg initieel de wind van voren. Meer recentelijk waren we getuigen van het Griekse referendum over het zogenaamde Troika-plan dat het land moest redden van het faillissement, het Nederlandse referendum over het associatieakkoord met Oekraïne of het Hongaarse referendum over het Europese spreidingsplan voor vluchtelingen. Bij het ultieme Brexit-referendum maakte de voormalige Britse premier David Cameron duidelijk, dat dit de kans was voor het Britse volk om zijn zeg te hebben over de EU.

Wanneer in naam van de democratie een dergelijk referendum uitgeroepen wordt, is het moeilijk zich in bochten om de uitslag heen te wringen. En toch, de roep voor een tweede referendum had binnen één dag na de uitslag al een zeer grote aanhang. Die vraag voor een dergelijk tweede referendum leeft ook vandaag nog. Onze collega's van de Europese Beweging in het VK, maar ook in landen als Noorwegen, maken een pleidooi dat gestoeld is op een minstens even democratisch geïnspireerde beweegreden als het initiële referendum. Burgers krijgen

namelijk enkel de mogelijkheid om zich uit te spreken over het lidmaatschap bij de EU, in het VK in 1975 en 2016 en in Noorwegen in 1972 en 1994. Wat echter niet ter stemming werd gebracht in een land als Noorwegen, is de toetreding tot de Europese Economische Ruimte (EER). Alsof er wel goedkeuring nodig is van het volk om het *acquis communautaire* aan te nemen en er tevens mee over te kunnen beslissen, maar niet om het aan te nemen zonder er mee over te kunnen beslissen.

Uiteraard gaat dat kort door de bocht, aangezien een volwaardig lidmaatschap bij de EU meer inhoudt dan enkel economische samenwerking. Het al te politieke aspect van de Unie is voor de publieke opinie in deze landen vaak een doorn in het oog. Die grens tussen economie en politiek is dun in een *ever closer union* die vele *spillovers* later geen puur economisch project meer is. Zelfs het uitvaardigen van gemeenschappelijke regels in een gemeenschappelijke economische markt ligt al gevoelig in het VK. De EU had er jarenlang af te rekenen met een hardnekkig imago van regelnicht met een keizer-kostermentaliteit. Vandaag pleit de kersverse eerste minister Theresa May dan ook voor het opnieuw uitvaardigen van eigen Britse regels. Toen zij de optie van een 'harde brexit' aankondigde, viel op de Britse Permanente Vertegenwoordiging bij de EU waarschijnlijk een aantal medewerkers uit de lucht. Of het nu zal gaan om een bilateraal vrijhandelsakkoord of het toetreden van het VK tot de EER, de uiteindelijke relatie tussen het VK en de EU kan nog verschillende vormen aannemen. Wat belet de voorvechters van de democratie om ook hierover het volk te raadplegen?

Dat brengt ons bij de kern van de zaak: een referendum betreft slechts een ja/nee-vraag. Niet alleen stuurt dat de discussies al snel richting zwart-witverhalen, het sluit ook een heleboel andere vragen en antwoorden uit. Dat maakt het moeilijk voor iemand als David Cameron om een geloofwaardig 'ja, maar...'-verhaal aan de man te brengen. Het onderliggende probleem is ook dat burgers hierdoor het onderscheid tussen het Europese project en de invulling ervan niet langer zien. Wanneer men niet tevreden is met wat Europa doet, keert men zich tegen Europa *an sich*. Wanneer de EU te nemen of te laten is, gaat de notie dat de EU maakbaar of verbeterbaar is en tegemoet kan komen aan de noden van burgers, volledig verloren. Het is als een verkiezing waar je enkel voor of tegen de regerende politieke partij kunt stemmen, zonder oppositiepartijen. Het debat over Europa dat de Europese Beweging wil voeren, is er daarentegen een van open vragen. Belangrijker dan burgers te laten stemmen in een referendum, is om hen te betrekken bij het Europese integratieproces. Dan kunnen ze hun stem laten horen en mee wegen op het debat in plaats van het gevoel te hebben dat ze voor voldongen feiten gesteld worden die te nemen of te laten zijn.

Refounding fathers

Een van de vertrekpunten van onze Europese droom is dat de globale uitdagingen van vandaag niet langer door landen afzonderlijk kunnen worden opgelost. Ook het VK weet dat samenwerken nodig is, al is het maar uit puur pragmatische en eco-

nomische overwegingen. Initiële *opt-outs* werden niet zelden uiteindelijke *opt-ins*, te beginnen bij het omruilen van EFTA voor de Europese Gemeenschappen. Een economisch middel (handel en samenwerking) werd aangewend ter realisatie van een politiek doel (vrede en heropbouw). Toch was het politieke aspect van het Europese project al aanwezig sinds de beginjaren. Meer nog, misschien was het destijds meer aanwezig dan het vandaag is. In de nasleep van de Tweede Wereldoorlog plaatste de oorspronkelijke EGKS namelijk niet zomaar de kool- en staalsectoren onder supranationale autoriteit. Of het VK, dat zichzelf nooit beschouwde als een van de agressoren, zich überhaupt ooit identificeerde met het vredesdoel, blijft te betwijfelen.

Indien we de Unie vandaag beschouwen, blijft het argument van economische samenwerking relevant. Het politieke doel van vrede stichten op het Europese continent daarentegen lijdt onder het eigen succes. Het doel valt weg en de EU blijft als het ware achter met middelen die slechts zichzelf dienen. In die geest riep de Belgische eerste minister Charles Michel na het Brexit-resultaat op tot een nieuwe Europese droom voor de 21ste eeuw. Het zogenaamde conclaaf nam de vorm aan van een Europese top in Bratislava, ditmaal zonder het VK. Migratiekwesities, veiligheid en defensie, sociaaleconomische ontwikkeling en jeugdzaken werden er besproken. Tevens erkennen de Europese staatshoofden en regeringsleiders de noodzaak van een betere communicatie met de burger. Beide zaken lijken onlosmakelijk aan elkaar verbonden. Noch een versterking van de Europese parlemen-

taire controle door de jaren heen, noch instrumenten als het Europees Burgerinitiatief zullen namelijk zoden aan de dijk brengen in een Unie zonder inhoud.

Het blijft onzeker of we de interesse in het debat over en de burgerzin voor Europa aan de man (en vrouw) zullen kunnen brengen zoals in de jaren 1950. Misschien hebben we nood aan nieuwe *founding fathers* (en *mothers*) zoals een Robert Schuman. Misschien hebben we nood aan een wervend discours over zaken die mensen raken. Een pleidooi voor vrede in tijden van oorlog is niet bepaald gemakkelijk te

evenaren. Het realiseren van vrede in tijden van oorlog evenmin. Het is afwachten tot maart 2017 voor de volgende zitting van het zogenaamde Bratislava-proces. Dat belooft overigens een pittige maand te worden. De festiviteiten rond de zestigste verjaardag van het Verdrag van Rome vallen er naar alle waarschijnlijkheid samen met de officiële onderhandelingsstart van de Brexit. De bal ligt dus in het kamp van de andere zevenentwintig lidstaten. Wat zal vooral blijven hangen: de geschiedenis (Verdrag van Rome), het heden (Brexit) of de toekomst (Bratislava-proces)?